

Państwo Hitlera

Materiał składa się z sekcji: „Wprowadzenie”, „Droga Hitlera do władzy”, „Likwidacja SA”, „Społeczeństwo III Rzeszy w trybach maszyny Hitlera”, „Organizacja III Rzeszy”, „Kultura w III Rzeszy”, „Gospodarka III Rzeszy”, „Zamiast podsumowania”.

Wprowadzenie to opis kryzysu w Niemczech.

Materiał zawiera 14 ilustracji: Fotografia spotkania Adolfa Hitlera z prezydentem Paulem von Hindenburgiem; zdjęcie maszerujących oddziałów SA; zdjęcie skutków „nocy kryształowej”; zdjęcie pokazujące los ludności żydowskiej; zdjęcie z przemówienia Hitlera; spotkanie reżyserki z Heinrichem; trybuna główna na Zeppelinfeld w Norymberdze.

Materiał zawiera również: Tabelę wyborów w Niemczech z XI 1923 r.; treść rozporządzenia Prezydenta Rzeszy o ochronie narodu i państwa z 1933 r.; treść pierwszego rozporządzenia wykonawczego do ustawy o obywatelstwie Rzeszy z 14 listopada 1935 r., 10 ćwiczeń, w tym 6 interaktywnych oraz 13 poleceń dla ucznia.

Film: Przemówienie Hitlera.

Ćwiczenia znajdujące się na stronie są na zasadzie wyboru poprawnej odpowiedzi, odnoszą się do zdjęć lub fragmentów tekstów. Znajdują się również ćwiczenia podsumowujące oraz jako przypomnienie wcześniejszych wiadomości.

Audiobook 2: 1 Ustawa o zabezpieczeniu narodu i państwa przed nieszczęściem z 24 III 1933 roku; 2 Ustawa o ochronie niemieckiej krwi i czci z 15 września 1935 r.

Bibliografia:

- Źródło: *Ustawa o zabezpieczeniu narodu i państwa przed nieszczęściem z 24 marca 1933 roku*, [w:] *Powszechna historia państwa i prawa. Wybór tekstów źródłowych*, red. M. Kinstler, M. Ptak, Wrocław 1996.
- Źródło: *Kryzys w Niemczech*, [w:] E. Czapiewski, J. Tyszkiewicz, *Historia powszechna. Wiek XX*, Warszawa 2012.
- Źródło: *Rozporządzenie Prezydenta Rzeszy o ochronie narodu i państwa z 28 lutego 1933 roku*, [w:] J. Carpentier, F. Lebrun, *Historia Europy*, tłum. T. Szafrński, Warszawa 1994.

- Źródło: Mirosław Ikonowicz, *Między Watykanem i Hitlerem*, „Przegląd” 2004.
- Źródło: *Ustawa o ochronie niemieckiej krwi i czci z 15 września 1935 r., Pierwsze rozporządzenie wykonawcze do Ustawy o obywatelstwie Rzeszy z 14 listopada 1935*, [w:] *Wiek XX w źródłach.*, oprac. S. B. Lenard, M. Sobańska-Bondaruk, Warszawa 1998, s. 105.
- Źródło: *Pierwsze rozporządzenie wykonawcze do Ustawy o obywatelstwie Rzeszy z 14 listopada 1935*, [w:] *Wiek XX w źródłach*, tłum. S. B. Lenard, M. Sobańska-Bondaruk, s. 105–106.

Państwo Hitlera

Oś czasu – państwo Hitlera

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Wprowadzenie

“ Kryzys w Niemczech

[...] w szybkim tempie zaczęło przybywać bezrobotnych. [...] W 1929 prawie 10% nie posiadało pracy, w dwa lata później już 24%, a w 1932 r. aż 31% całej siły roboczej.

[...] W 1930 roku i w następnych dwóch latach skutki kryzysu ujawniły się w pełni. Na tle gospodarki światowej sytuacja Niemiec rysowała się fatalnie. Załamanie ekonomiczne pogłębiło się wskutek braku dopływu pożyczek, które dzięki inwestycjom wzmacniały pomyślność gospodarczą kraju, oraz spadku koniunktury handlowej, co hamowało znacznie rozwój. Przyjmując produkcję przemysłową w ostatnim roku prosperity za 100%, spadła ona w Niemczech o 54%, [...] w USA była nieco wyższa – 58% [...].

Kryzys uderzył silnie także w rolnictwo niemieckie. Ceny artykułów spadły ogółem o 25%, co przyczyniło się do rosnącego zadłużenia gospodarstw i coraz większej liczby licytacji upadłych majątków.

[...] Wraz z pogłębianiem się kryzysu w Niemczech radykalizowało się społeczeństwo, przede wszystkim osoby, które straciły pracę i środki do życia. Powstawała armia ludzi niezadowolonych, którzy byli gotowi wspierać każdy ruch zmierzający do obalenia panujących stosunków.

Źródło: *Kryzys w Niemczech*, [w:] E. Czapiewski, J. Tyszkiewicz, *Historia powszechna. Wiek XX*, Warszawa 2012.

Ćwiczenie 1

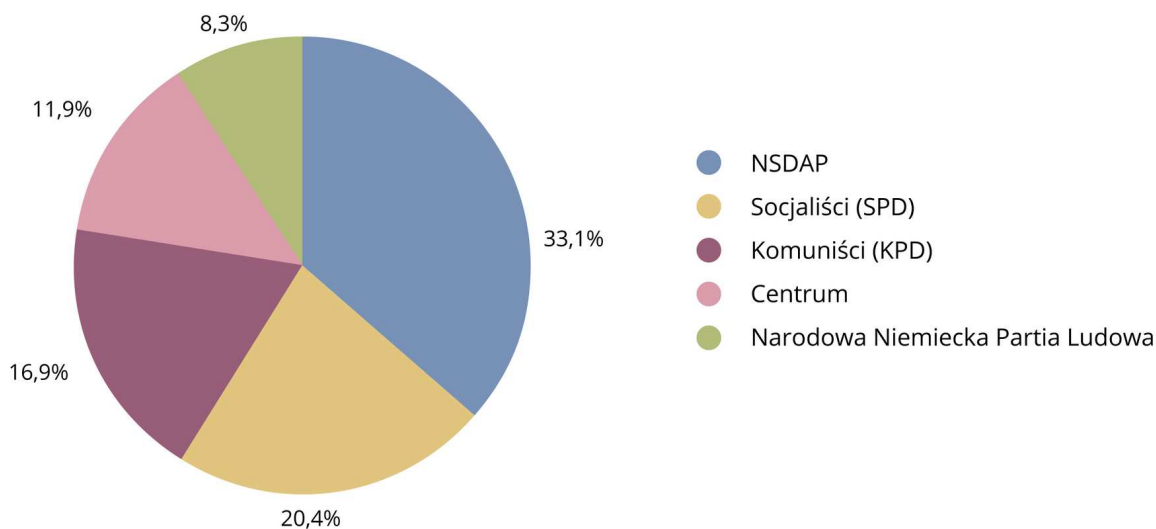
Wskaż, jakie widoczne efekty kryzysu gospodarczego nastąpiły w Niemczech:

- ☐ Spadły ceny towarów rolnych.
- ☐ Produkcja przemysłowa nieznacznie się obniżyła.
- ☐ Bezrobotni chętnie ulegali radykalnej propagandzie.
- ☐ Spadła produkcja przemysłowa.
- ☐ W 1933 roku było 50% bezrobotnych.
- ☐ Wyraźnie wzrastało bezrobocie w Niemczech.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

W tej trudnej sytuacji hasła krytyki pod adresem rządu oraz obwinianie przez Narodowosocjalistyczną Niemiecką Partię Robotników (NSDAP) o kryzys gospodarczy Żydów, trafiały na bardziej podatny grunt niż po I wojnie światowej.

Wybory w Niemczech – XI 1932

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 1

Podaj, iluprocentowe poparcie uzyskało NSDAP.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Polecenie 2

Wymień dwie partie, które – oprócz NSDAP – zdobyły największe poparcie społeczeństwa niemieckiego.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Polecenie 3

Wyjaśnij, dlaczego w 1923 roku Hitlerowi, z podobnym programem, nie udało się odnieść sukcesu.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Droga Hitlera do władzy

Spotkanie Adolfa Hitlera z prezydentem Rzeszy Paulem von Hindenburgiem

Źródło: Theo Eisenhart, licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 4

Przyjrzyj się powyższemu zdjęciu. Wyjaśnij, dlaczego Hitler podczas spotkania z Hindenburgiem ma pochyloną głowę.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

NSDAP nie odniosła sukcesu, który pozwoliłby jej na samodzielne rządy, ale była największym ugrupowaniem w Reichstagu [czyt.: rajsztąg]. Prezydent [Paul von Hindenburg](#) mianował **Hitlera w styczniu 1933 roku kanclerzem** rządu koalicyjnego (oprócz faszystów znaleźli się w nim socjaliści, członkowie Partii Centrum i Narodowej Niemieckiej Partii Ludowej).

Część polityków niemieckich uważała, że w rządzie składającym się z przedstawicieli innych partii będzie łatwo zapanować nad Hitlerem. Bardzo szybko okazało się, że byli w błędzie – Hitler nie zamierzał dzielić się władzą. Podejmował działania, które pozwalały mu pozbyć się politycznych rywali i objąć samodzielne rządy.

Przed wszystkim uruchomiony został aparat [propagandowy](#), funkcjonujący bardzo sprawnie przez cały okres III Rzeszy. Już przed wyborami w 1932 roku ukazał się plakat z napisem 'Hitler, nasza ostatnia nadzieja'.

W lutym 1933 roku nieznani sprawcy **podpalili Reichstag**, budynek parlamentu Republiki Weimarskiej. Hitler oskarżył o ten czyn komunistów. Zorganizował pokazowy proces, na który zaprosił zagranicznych dziennikarzy. Mimo, że ostatecznie nie dowiedziono, że podpalenia dokonali komuniści, partię zdelegalizowano. Wielu działaczy negatywnie nastawionych do NSDAP aresztowano i osadzono w powstałym w Dachau [czyt.: dachał] obozie koncentracyjnym.

W kolejnych latach Hitler będzie stopniowo likwidował pozostałe ugrupowania, doprowadzając do stworzenia **systemu monopartyjnego**. Pomocne w przejmowaniu kontroli faszystów nad państwem okazały się dwa akty prawne. Formalnie wydane zostaną przez prezydenta Rzeszy i kanclerza, w rzeczywistości inicjatorem ich wprowadzenia w życie będzie Adolf Hitler. Przekona on Hindenburga, że ze względu na trudną sytuację państwa i w celu zapewnienia bezpieczeństwa konieczne jest ograniczenie swobód obywatelskich.

“ **Rozporządzenie Prezydenta Rzeszy o ochronie narodu i państwa z 28 lutego 1933 roku**

Na podstawie artykułu 48 ust. 2 Konstytucji Rzeszy, dla zabezpieczenia przed zagrażającymi państwu zamachami komunistycznymi, zarządza się, co następuje:

1. Zawiesza się chwilowo artykuły 114, 115, 117, 118, 123, 124 i 153 Konstytucji Rzeszy Niemieckiej. Z tej racji dozwolone są – nawet wykraczające poza przewidziane w tym celu ustawowe ramy – ograniczenia osobistej wolności, swobody wyrażania swoich zapatrywań wraz z wolnością prasy, prawem tworzenia związków i zgromadzeń, jak i dozwolone jest naruszenie tajemnicy listowej, pocztowej, telegraficznej i telefonicznej oraz wydanie postanowień dotyczących rewizji domowych oraz zajęcia i ograniczenia własności.

[...]

1. Przestępstwa, które w kontekście karnym zagrożone są karą dożywotniego więzienia, a mianowicie w paragrafie 81 (zdrada główna), 229 (trucicielstwo), 307 (podpalenie), 311 (eksplozja), 312 (trucicielstwo niebezpieczne dla ogółu) karane są śmiercią [...].

Prezydent Rzeszy: von Hindenburg

Kancelarz Rzeszy: Adolf Hitler

Źródło: Rozporządzenie Prezydenta Rzeszy o ochronie narodu i państwa z 28 lutego 1933 roku, [w:] J. Carpentier, F. Lebrun, *Historia Europy*, tłum. T. Szafrński, Warszawa 1994.

Ćwiczenie 2

Wskaż, jakie ograniczenia wprowadzała ustawa o ochronie narodu i państwa w zakresie praw obywatelskich.

- ☐ pozostawiono na rynku tylko prorządową prasę
- ☐ zaostrzono kary
- ☐ ograniczono pluralizm polityczny
- ☐ ograniczono wolność słowa
- ☐ za wszystkie czyny wbrew prawu wprowadzono karę śmierci

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/b/PC2J3b8kt>

Ustawa o zabezpieczeniu narodu i państwa przed nieszczęściem z 24 III 1933 r.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Nagranie ustawy o zabezpieczeniu narodu i państwa przed nieszczęściem z 24 III 1933 r.
Zawiera informacje o kierunkach polityki państwa.

“ Ustawa o zabezpieczeniu narodu i państwa przed nieszczęściem z 24 marca 1933 roku

Sejm Rzeszy uchwalił następującą ustawę, którą ogłasza się niniejszym za zgodą Rady Rzeszy i po stwierdzeniu, że spełnia ona warunki przewidziane dla ustaw zmieniających Konstytucję Rzeszy.

Art. 1. Poza trybem przewidzianym przez Konstytucję ustawy Rzeszy mogą być także wydawane przez Rząd Rzeszy. Dotyczy to również ustaw określonych w art. 85–87 Konstytucji.

Art. 2. Ustawy Rzeszy wydawane przez Rząd Rzeszy mogą odbiegać od Konstytucji, jeśli ich przedmiotem nie są instytucje Sejmu Rzeszy

i Rady Rzeszy. Uprawnienia Prezydenta Rzeszy pozostają nienaruszone [...].

Art. 4. Traktaty Rzeszy z obcymi państwami, należą do dziedziny ustawodawstwa Rzeszy, nie wymagają ratyfikowania przez Ciała Ustawodawcze. Rząd Rzeszy wyda przepisy normujące sposoby ich wprowadzania.

Art. 5. Niniejsza ustawa wchodzi w życie z dniem ogłoszenia. Traci swą moc od dnia 1 kwietnia 1937 roku, jak również z chwilą, gdy obecny Rząd Rzeszy zostanie zastąpiony przez inny.

Prezydent Rzeszy: von Hindenburg

Kancelarz Rzeszy: Adolf Hitler

Źródło: Ustawa o zabezpieczeniu narodu i państwa przed nieszczęściem z 24 marca 1933 roku, [w:] Powszechna historia państwa i prawa. Wybór tekstów źródłowych, red. M. Kinstler, M. Ptak, Wrocław 1996.

Ćwiczenie 3

Wymień uprawnienia, jakie ustawa dawała rządowi Rzeszy.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

W listopadzie 1933 roku naziści, korzystając ze specjalnych pełnomocnictw swojego przywódcy jako kanclerza i dokonując fałszerstw, zdobyli ponad 90% głosów w wyborach. W efekcie Reichstag został nazywany 'najlepiej opłacanym chórem świata'.

Likwidacja SA

Hitler podjął także działania w celu zniszczenia wewnątrzpartyjnej opozycji.

Z 29 na 30 czerwca 1934 roku, podczas **tzw. nocy długich noży**, wymordowano przywódców [SA](#). Kierownictwo tej organizacji paramilitarnej, która walczyła między innymi z bojówkami komunistycznymi, domagało się kontynuowania rewolucji narodowosocjalistycznej. SA miało także ambicję, żeby zastąpić armię w realizowaniu planu 'tworzenia przestrzeni życiowej dla

Niemców'. Hitler uważał natomiast, że wyszkolona i karna armia w większym stopniu niż organizacja paramilitarna zagwarantuje mu sukcesy zewnętrzne. Ambicje SA zaczęły mu więc przeszkadzać.

Bundesarchiv, B 145 Bild-PD49809
Foto: Weinrother, Carl | 1932 August - September

Maszerujący oddział SA

Źródło: Carl Weinrother, licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 5

Wskaż na zdjęciu elementy, które świadczą o paramilitarnym charakterze SA.

Źródło: Leametic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Radykalizm gen. Ernsta Röhma [czyt.: roma] przywódcy SA i jego podwładnych mógł też zrazić do Hitlera niemieckich junkrów i przemysłowców – posiadaczy kapitału. Ich poparcie było dla kanclerza ważne. Hitler tłumaczył zajścia w 'noc długich noży' koniecznością pozbycia się zdrajców i spiskowców działających na szkodę państwa. Oficjalnie podawano, że gen. Röhm przygotowywał zamach stanu. Po 'nocy długich noży' jedyną militarną organizacją nazistów stało się SS z [Heinrichem Himmlerem](#) na czele. **SS** początkowo było służbą policyjną wewnątrz partii (NSDAP), ale ostatecznie stało się najbardziej elitarną, złożoną z fanatycznych nazistów formacją zbrojną. Z niej rekrutowali się m.in. członkowie załóg obozów koncentracyjnych.

Po śmierci prezydenta Hindenburga w sierpniu **1934 roku** nie przeprowadzono nowych wyborów. **Adolf Hitler przejął uprawnienia prezydenckie**, a społeczeństwo zaakceptowało to w plebiscycie.

Polecenie 6

Wyjaśnij różnice między plebiscytem a wyborami.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Spółeczeństwo III Rzeszy w trybach maszyny Hitlera

Po osiągnięciu pełni władzy Hitler wystąpił z inicjatywą nazwania państwa **III Rzeszą**, co miało zapowiadać kontynuację okresu świetności Niemiec: I Rzeszą było państwo niemieckie w latach 962–1806, II – od czasu zjednoczenia do 1918 roku. Ciekawe, że nie chciał pamiętać, jak skończyła się historia I i II Rzeszy. **Hitler przyjął również tytuł Führera** [czyt.: firera], czyli wodza.

Polecenie 7

Wyjaśnij, dlaczego Hitler zdecydował się na przyjęcie tytułu Führera.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Od tego momentu rozpoczęła się budowa najbardziej zbrodniczego systemu totalitarnego, w którym za nic miano podstawowe prawa człowieka oraz humanitarne zasady i wartości.

Przed wszystkim wprowadzono **pełną kontrolę państwa nad wszystkimi obszarami życia**. Wszystkie działania realizowano pod hasłem: „Ein Volk, ein Reich, ein Führer” [czyt.: ajn folk, ajn rajch, ajn firer] – jeden naród, jedno państwo, jeden wódz.

Hitler całkowicie podporządkował społeczeństwo zasadom ideologii nazistowskiej. Każdy obywatel poprzez przynależność do wybranej organizacji znajdował się pod kontrolą państwa. Kobiety zrzeszone były na przykład w Narodowosocjalistycznej Lidze Kobiet. Główne ich zadanie polegało na rodzeniu dzieci 'czystych rasowo'. Szczególną wagę przywiązywano do [indoktrynacji](#) dzieci i młodzieży. Hitlerjugend skupiało w swoich

szeregach dzieci i młodzież od 10. roku życia. Młodzież przygotowywano do przyszłej służby wojskowej – dbano o jej tężyznę fizyczną.

To przede wszystkim z tej organizacji wywodziły się osoby biorące udział w akcjach palenia książek antynarodowych itp. W okresie wojny członkowie Hitlerjugend będą pełnił pomocniczą służbę wojskową. Młodzież powyżej 18. roku życia należała do Służby Pracy Rzeszy. Rolnicy przynależeli do Stanu Żywcielei Rzeszy.

Niemcy zostały przekształcone w państwo policyjne. Funkcjonowała policja porządkowa, w skład której wchodziła żandarmeria, policja gminna, policja drogowa oraz tajna policja polityczna – znienawidzone Gestapo. Mogła ona internować 'wrogów państwa' bez nakazu sądu. W ramach SS działała też policja bezpieczeństwa (lub służba bezpieczeństwa SS), która kontrolowała członków NSDAP. Podlegały jej tworzone obozy koncentracyjne, w których – oprócz przeciwników **nazizmu**, komunistów i członków SPD – więziono homoseksualistów i pacyfistów. Członkami załóg tych obozów byli także, jak wspomniano, esesmani. Do obozów wysyłano zazwyczaj bez wyroku sądowego. Niektórzy czekali tam na dalsze decyzje w swojej sprawie. W sumie więziono około 1 mln Niemców. Wykonano kilkanaście tysięcy wyroków śmierci.

Kapsuła czasu

Obóz w Buchenwaldzie powstał w 1937 roku. Początkowo przetrzymywano w nim przeciwników nazizmu. W okresie II wojny stał się jednym z obozów koncentracyjnych. Do tego obozu trafią powstańcy warszawscy.

Największe represje dotknęły niemieckich Żydów. Realizując ideę stworzenia czystego rasowo narodu, **Hitler wydał w 1935 roku ustawy norymberskie.**

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/b/PC2J3b8kt>

Ustawa o ochronie niemieckiej krwi i czci z 15 września 1935 r.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Nagranie ustawy o ochronie niemieckiej krwi i czci z 15 września 1935 r. Zawiera informacje o zakazach nawiązywania relacji z Żydami.

“ Ustawa o ochronie niemieckiej krwi i czci z 15 września 1935 r.

Sejm Rzeszy przepełniony świadomością tego, że czystość krwi niemieckiej stanowi warunek dalszego trwania ludu niemieckiego, i ożywiony niezłomną wolą zabezpieczenia Niemieckiego Narodu po wszystkie czasy – uchwalił jednomyślnie następującą ustawę, którą niniejszym ogłaszamy:

§ 1. Zawieranie małżeństw między Żydami i niemieckimi poddanymi krwi niemieckiej albo pokrewnej jest zakazane. Małżeństwa zawarte wbrew temu zakazowi są nieważne także, gdy dla obejścia niniejszego zakazu zawarte zostaną za granicą. [...]

§ 2. Pozamałżeńskie stosunki między Żydami a niemieckimi poddanymi krwi niemieckiej albo pokrewnej są zakazane.

§ 3. Żydom nie wolno zatrudniać w gospodarstwie domowym kobiet, niemieckich poddanych, krwi niemieckiej albo pokrewnej w wieku poniżej 45 lat.

§ 4. Zakazuje się Żydom używania flag o barwach narodowych niemieckich. [...]

§ 5. (1) Kto naruszy zakaz zawarty w § 1., podlega karze więzienia.

(2) Kto naruszy zakaz zawarty w § 2., podlega karze aresztu lub więzienia.

Źródło: Ustawa o ochronie niemieckiej krwi i czci z 15 września 1935 r., Pierwsze rozporządzenie wykonawcze do Ustawy o obywatelstwie Rzeszy z 14 listopada 1935, [w:] *Wiek XX w źródłach*., oprac. S. B. Lenard, M. Sobańska-Bondaruk, Warszawa 1998, s. 105.

“ **Pierwsze rozporządzenie wykonawcze do Ustawy o obywatelstwie Rzeszy z 14 listopada 1935**

§ 3. Jedynie obywatelowi Rzeszy, jako posiadającemu pełne prawa polityczne, przysługują prawa wyborcze i prawo piastowania urzędu publicznego. [...]

§ 4. (1) Żyd nie może być obywatelem Rzeszy. Nie przysługują mu prawa wyborcze; nie może piastować urzędu publicznego.

(2) Urzędnicy Żydzi przechodzą z dniem 31 grudnia 1935 r. w stan spoczynku.

§ 5. (1) Żydem jest osoba mająca wśród krewnych wstępných II stopnia (dziadków) co najmniej trzech przodków pochodzenia rasowego żydowskiego.

(2) Za Żyda uznaje się też osobę niemieckiego poddanego, mieszańca będącego wnukiem dwóch przodków pochodzenia żydowskiego [...].

Źródło: Pierwsze rozporządzenie wykonawcze do Ustawy o obywatelstwie Rzeszy z 14 listopada 1935, [w:] *Wiek XX w źródłach*, tłum. S. B. Lenard, M. Sobańska-Bondaruk, s. 105–106.

Polecenie 8

Wymień kryteria, jakimi posłużono się przy definiowaniu pochodzenia żydowskiego. Jakich sfer życia dotyczyły? Na czym polega ich represyjny charakter oraz sprzeczność z prawami człowieka?

Źródło: Leametic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Ponadto Żydzi nie mieli prawa dbać o zdrowie Niemców, eliminowano ich z życia gospodarczego, konfiskowano ich majątki. Zakazywano im podróżowania środkami transportu publicznego. Apogeum polityki antyżydowskiej stanowiła tzw. **'noc kryształowa' z 9 na 10 listopada 1938 roku**. Pretekstem do jej zorganizowania stało się zabójstwo niemieckiego dyplomaty dokonane w Paryżu przez Żyda Herszela Grynszpana.

'Noc kryształową' zorganizowano na terenie całych Niemiec. Zabito wówczas kilkudziesięciu Żydów, setki pobito. Spustoszone i spalono blisko 300 synagog. Zniszczono i zdemolowano tysiące sklepów, domów towarowych, także żydowskich mieszkań. Zbezczeszczono cmentarze żydowskie. Ogromne straty poniosła także religijna kultura żydowska.

Skutki „nocy kryształowej”

Źródło: Bundesarchiv Bild 146-1970-083-42, licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 4

Wskaż, dlaczego użyto określenia *noc kryształowa*.

- ☐ tej nocy padał grad, który zalegał na ulicach
- ☐ chodniki były pokryte lodem
- ☐ nazwa pochodzi od zbitego szkła z szyb wystawowych

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Kapsuła czasu

Los ludności żydowskiej stanie się wyjątkowo okrutny podczas II wojny światowej. Wówczas Żydzi doświadczą tragedii Holocaustu

Źródło: a. nn., domena publiczna.

W nazistowskich Niemczech zabijano również osoby niepełnosprawne i chore psychicznie.

Uzasadnieniem takiego postępowania (dla nazistów!) była ideologia **eugeniki** negatywnej, która nakazywała 'eliminację genów obciążających pulę genetyczną społeczeństwa', oraz propagowana w tym czasie w Niemczech czystość rasowa. 1 września 1939 roku, dzień agresji Niemiec na Polskę, był dniem wymordowania blisko 50 tysięcy osób psychicznie chorych, przede wszystkim z zakładów psychiatrycznych. Hitler nie przypadkiem wybrał tę datę. Atak na Polskę miał odwrócić uwagę od planowanego przedsięwzięcia. W kolejnych latach nie będzie już miał oporów, raczej podejmie starania aby przekonać społeczeństwo

niemieckie, że takie postępowanie nie jest wcale nieetyczne, ponieważ służy realizacji celów wyższych.

Organizacja III Rzeszy

W III Rzeszy przeprowadzona została **unifikacja (ujednolicenie) i centralizacja państwa** – zniesiono autonomię poszczególnych niemieckich krajów związkowych, których korzenie sięgały jeszcze czasów cesarstwa. Kraj podzielono na prowincje, na których czele stanęli namiestnicy podlegający bezpośrednio rządowi i wykonujący jego polecenia. Równolegle do administracji rządowej funkcjonowała administracja partyjna. W związku z tym kraj podzielono na okręgi partyjne z **gauleiterami** na czele.

Duży nacisk położono na funkcjonowanie aparatu propagandowego, którego działanie sprawdziło się już w wyborach w 1932 i 1933 roku. **Machiną propagandową kierował Joseph Goebbels [czyt.: józef gebels]**. Podobnie jak Hitler starannie przygotowywał przemówienia, podczas których posługiwał się gestami, modulował głos, odwoływał się do uczuć i emocji. Znane są jego stwierdzenia: 'Zwykła propaganda ma niewiele wspólnego z obiektywizmem i jeszcze mniej z prawdą', 'Kłamstwo powtarzane tysiąc razy staje się prawdą'. Społeczeństwo niemieckie miało uwierzyć, że nazizm jest dla niego szansą na rewanż za traktat wersalski i nadzieją na stworzenie lepszego świata, w którym Niemcy będą odgrywać decydującą rolę.

Przemówienie Hitlera

Źródło: Robert Sennecke, Bundesarchiv, Bild 146-1972-026-11, licencja: CC BY 3.0.

Film dostępny pod adresem </preview/resource/R1RWc6KsBFHJV>

Przemówienie Hitlera

Źródło: a. nn., domena publiczna.

Niezbyt wyraźny, czarno-biały film. Na początku powiewają trzy, długie flagi ze swastyką – znak w kształcie równoramiennego krzyża, o ramionach zagiętych pod kątem prostym. Następnie kamera skierowana jest na Adolfa Hitlera, który stoi na scenie przy mównicy z mikrofonami. Mężczyzna ma ciemne, zaczesane na bok włosy i krótki wąsik. Ubrany jest w mundur wojskowy. Na ramieniu ma opaskę ze swastyką. Dookoła niego tłum wojskowych, ludzi. Na koniec swojego przemówienia Hitler salutuje. Podnosi wyprostowane prawe ramię, zbliża je do klatki piersiowej i oddala. Tłum dołącza się do niego.

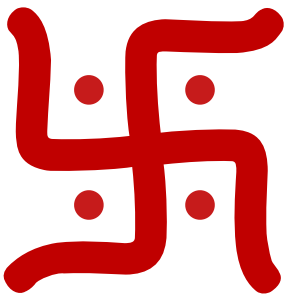
Polecenie 9

Obejrzyj zdjęcie i film prezentujący krótki fragment przemówienia Hitlera. Wyjaśnij, co pozwalało mu oddziaływać na tłumy.

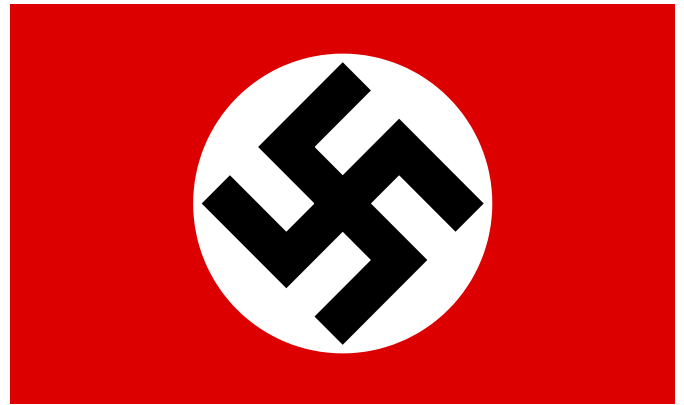
Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Propaganda pochłaniała ogromne koszty. Organizowano masowe imprezy, wznoszono budowle mogące pomieścić tysiące osób. Przykładem jest choćby centrum zjazdowe zbudowane w Norymberdze (na zjazd NSDAP w 1934 roku). Udział w imprezie wzięło 100 tysięcy ludzi, a obiekt mógł pomieścić 150 tysięcy. Stałymi elementami imprez nazistowskich

było godło, sztandary i pochodnie. Także symbolika narodowosocjalistyczna miała jednoczyć cały naród w dążeniu do jednego słusznego celu.

Swastyka indyjska
Źródło: a. nn., licencja: CC BY 3.0.

Symbol NSDAP i III Rzeszy
Źródło: a. nn., licencja: CC BY 3.0.

W Indiach swastyka była talizmanem – symbolem szczęścia. Ze swastyką wiązały się w Indiach prastare obrzędy. Gdy dziecku pierwszy raz obcinano włosy, na jego główce malowano swastykę, by odpędzić złe moce. Znak swastyki umieszczano na drzwiach domów i świątyń, na świętych malowidłach, na kartkach z życzeniami ślubnymi. Jej ramiona oznaczały pomyślność, niewinność, poświęcenie i czystość. Właśnie oznaka czystości sprawiła, że swastykę przywłaszczyli sobie niemieccy nacjonaści, owładnięci ideą czystości rasowej.

Polecenie 10

Podaj przykłady wykorzystania swastyki w innych kulturach i czasach. Dlaczego stała się symbolem NSDAP, a później III Rzeszy.

Źródło: Leametic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Kultura w III Rzeszy

Nadzorem państwa objęto również kulturę. Także ten obszar miał wspierać idee narodowosocjalistyczne. W różnych utworach oraz u ich autorów doszukiwano się elementów niearyjskich, nieczystych rasowo. Przykładem 'oczyszczania' kultury było zorganizowanie **10 maja 1933 roku masowego palenia książek** skonfiskowanych z bibliotek publicznych i prywatnych, autorstwa żydowskich pisarzy i innych zakazanych twórców. 19

lipca 1937 roku zorganizowano w Monachium wystawę 'sztuki zdegenerowanej', do której zaliczano prace artystów pochodzenia żydowskiego a także reprezentantów takich kierunków jak: ekspresjonizm, kubizm, surrealizm. Ich prace usuwano z muzeów i galerii, a następnie wyprzedawano za granicę albo publicznie palono. W literaturze i sztuce nie tolerowano żadnej krytyki systemu nazistowskiego.

Kapsuła czasu

Polecenie 11

Odpowiedź na pytanie: Czy Twoim zdaniem, w przeszłości zdarzyła się sytuacja, kiedy zakazywano rozpowszechniania dzieł i poglądów konkretnych twórców? Jeśli tak, wymień je.

Źródło: Leametic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Kultura miała służyć szerzeniu ideologii faszystowskiej i podlegała kontroli ministra propagandy Josepha Goebbelsa. Ludzie świata kultury i nauki musieli należeć do organizacji nazistowskich. Niekiedy trudno nie dostrzec ich zafascynowania nazizmem, choć też należy zauważyć, że niektóre stworzone przez nich dzieła, mimo charakteru propagandowego, były wybitne. Na przykład [Leni Riefenstahl](#) [czyt.: leni rifinsztal] nakręciła *Triumf woli* – film dokumentalny gloryfikujący ruch narodowosocjalistyczny, który uważany jest za jeden z najlepszych filmów propagandowych w historii kina.

Spotkanie reżyserki Leni Riefenstahl z Heinrichem Himmlerem

Źródło: Bundesarchiv Bild152-42-31, licencja: CC BY 3.0.

Adolf Hitler i Leni Riefenstahl

Źródło: Bundesarchiv Bild 183-R99035, licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 12

Poszukaj i zapisz informacje biograficzne o Leni Riefenstahl i oceń, czy można uwierzyć w jej obronę.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

W III Rzeszy dużą wagę przykładano do kultury fizycznej, ponieważ Hitlerowi zależało na sprawności i tężyznie fizycznej Niemców, a tym samym i przygotowaniu ich do służby wojskowej. W 1936 roku Niemcy były organizatorem letnich i zimowych igrzysk olimpijskich. Decyzja o przyznaniu ich organizacji temu państwu zapadła jeszcze przed dojściem Hitlera do władzy, ale to Führer doprowadził do jej realizacji. Wcześniej zagwarantował komitetowi olimpijskiemu, że igrzyska zostaną przeprowadzone w myśl idei olimpijskiej. O złagodzeniu polityki rasistowskiej miało świadczyć włączenie do reprezentacji Niemiec oraz do komitetu organizacyjnego przedstawicieli społeczności żydowskiej. Mimo udziału czarnoskórych sportowców, nie doszło do ekscesów rasistowskich podczas trwania zawodów. Po raz pierwszy olimpiada była transmitowana przez telewizję. Podczas igrzysk Leni Riefenstahl nakręciła dwuczęściowy film *Olimpiada*. Powstał on na podstawie nagrywanych krótkich relacji z różnych wydarzeń olimpijskich.

Gospodarka III Rzeszy

Gdy Hitler dochodził do władzy, w Niemczech panował kryzys gospodarczy. Można powiedzieć, że to kryzys wyniósł Hitlera na szczyt władzy. Führer musiał zatem udowodnić, że rzeczywiście jest 'ostatnią deską ratunku' dla Niemców. Przede wszystkim podjął działania, które miały ograniczyć import i w efekcie doprowadzić do [autarkii](#). Zmniejszając import ropy naftowej, rozpoczęto produkcję paliw syntetycznych z węgla.

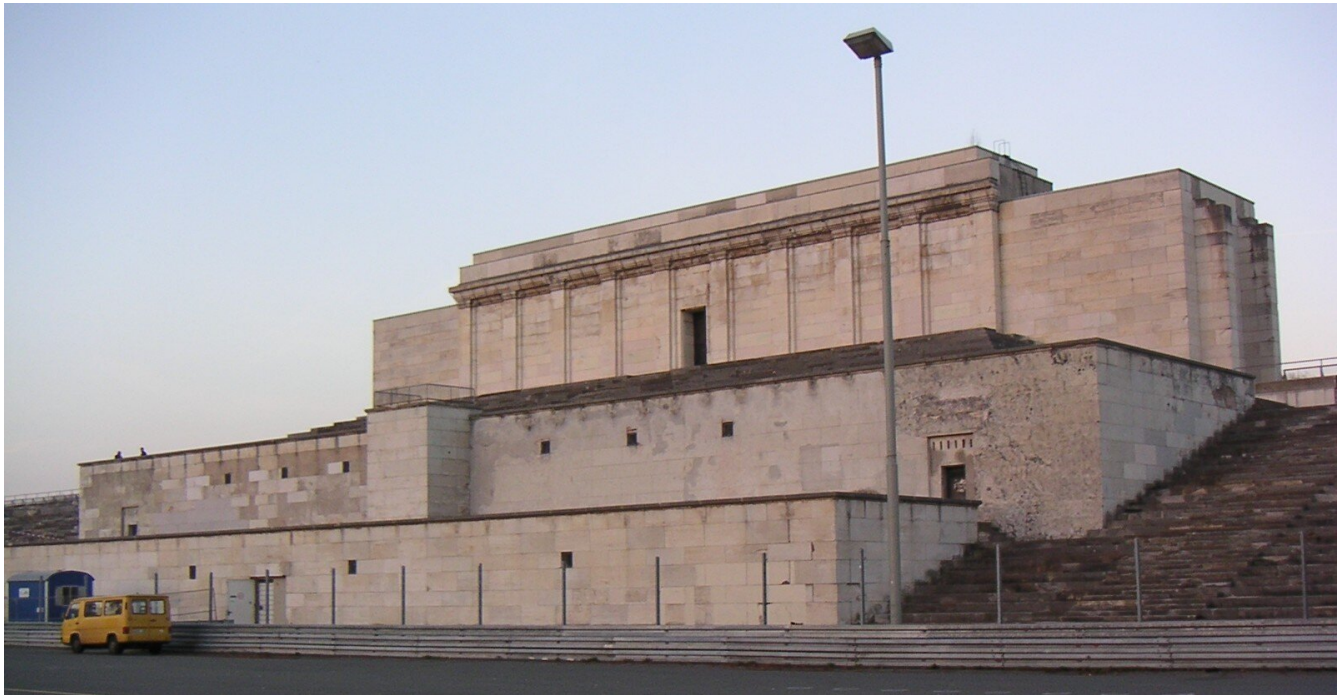
Państwo przejęło kontrolę nad gospodarką. Ograniczono pewne rozwiązania wolnorynkowe: zachowano własność prywatną, ale nadzorowano i organizowano proces produkcji. Aparat rządowy nadzorował rozdział surowców, ustalał ceny, minimalne płace, określał strukturę produkcji. Decydował też o kredytach, przejmując nadzór nad systemem bankowym. Rozwiązane zostały związki zawodowe, a pracowników i pracodawców zrzeszono w Niemieckim Froncie Pracy. Centralnemu nadzorowi poddano także rolnictwo, tworząc Kartel Żywnościowy Rzeszy.

W 1936 roku opracowany został plan czteroletni, który miał przygotować Niemcy do prowadzenia wojny. Rozwijając przemysł zbrojeniowy i infrastrukturę dla wojska, zamierzano zlikwidować bezrobocie. Organizowano roboty publiczne, zatrudniając bezrobotnych przy budowie sieci autostrad czy wielkich obiektów o charakterze propagandowym (jak centrum zjazdowe), sportowym, ale też pomników. Planowano przebudowę dużych niemieckich miast. Powstające monumentalne budowle miały podkreślać wielkość Niemiec. Twórcą niemieckiej architektury tych czasów był [Albert Speer](#) [czyt.: albert szpir].

Urząd Wojewódzki we Wrocławiu

Źródło: Andrzej Otrębski, licencja: CC BY 3.0.

Trybuna główna na Zeppelinfeldw Norymberdze

Źródło: Stefan Wagner, licencja: CC BY-SA 2.0.

Polecenie 13

Przyjrzyj się poniższym budowlom III Rzeszy i wyjaśnij, w jaki sposób podkreślały potęgę państwa.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Zdecydowanie najwięcej bezrobotnych wchłonął przemysł zbrojeniowy. W ostatnich latach przed wojną przeznaczano na jego rozwój blisko 50% budżetu. Kiedy okazało się, że państwo nie wytrzymuje takiego tempa, Hitler postanowił poszerzać zasoby naturalne i finansowe III Rzeszy poprzez zdobywanie nowych terenów. Więcej na ten temat znajdziesz w lekcji [Polityka ustępstw państw europejskich wobec państw faszystowskich](#)

Dla zainteresowanych

Stosunek Kościoła katolickiego do Hitlera budził i budzi kontrowersje.

Ćwiczenie 5

Przeczytaj poniższy tekst i napisz, jak oceniasz stanowisko Piusa XII wobec niemieckiego dyktatora. Spróbuj odnaleźć informację, jaką politykę wobec Kościoła katolickiego realizował Hitler.

Źródło: Leametic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Mirosław Ikonowicz

Między Watykanem i Hitlerem

Krytyka nie tylko historyków pontyfikatu Piusa XII (1939–1958) za bierność wobec nazizmu i jego zbrodni skłoniła Kościół do poważnej refleksji nad tym, czy należy kontynuować proces beatyfikacyjny Eugenia Paccellego [czyt.: paczelliego], tym bardziej że odtajnienie w archiwach watykańskich niektórych dokumentów rzuca nowe światło na źródła biernej postawy tego papieża, że Stolica Apostolska m.in. w trosce o sytuację Kościoła w Niemczech starała się ułożyć poprawnie stosunki z Adolfem Hitlerem – nie jest nowym odkryciem. Jednak po raz pierwszy Watykan poprzez swe źródło – dwutygodnik jezuitów „Civiltà Cattolica” [czyt.: cziwilta katolika] – przyznał, że dyplomacja watykańska popełniła poważne błędy w ocenie niebezpieczeństwa nazizmu. I że ułatwiły one uzyskanie przez Hitlera 23 marca 1933 r. w Reichstagu pełnomocnictw dających mu pełnię władzy.

„Civiltà” w ostatnim grudniowym numerze odrzuca częściowo zarzuty zachodnich historiografów, według których nuncjusz apostolski w Berlinie, włoski arcybiskup Cesare Orsenigo [czyt.: cezare orsendzio] był 'jawnym entuzjastą' dojścia do władzy Hitlera, ponieważ widział w nim zaporę przeciwko rozpowszechnianiu się bolszewizmu, żydokomuny i masonerii w sercu Europy. Po zbadaniu odtajnionej przez archiwa watykańskie korespondencji nuncjatur w Berlinie i Monachium z lat 1922–1939 autor artykułu

w „Civiltà”, historyk o. Giovanni Sale [czyt.: dziowani sale], uznał, że 'opinia nuncjusza na temat narodowego socjalizmu i Hitlera nie była tak jednoznacznie optymistyczna' i że nie w pełni podzielał ją Watykan.

Prawdą jest, że w korespondencji Orseniga z Watykanem pojawia się stopniowo ton coraz większego zaniepokojenia poczynaniami nazistów, zwłaszcza po tym, jak Hitler natychmiast po podpisaniu w 1933 r. konkordatu z Watykanem zaczął łamać wszystkie jego postanowienia. Orsenigo, podobnie jak niemieccy biskupi, nie mógł też nie wiedzieć o tworzonych już w tym czasie na terenie Niemiec obozach koncentracyjnych, w których zamykano również niektórych księży. Wśród dokumentów odtajnionych wiosną tego roku znajduje się list Edith Stein [czyt.: idit sztajn], zakonnicy kanonizowanej przez Jana Pawła II, do papieża Piusa XI. Wybitna intelektualistka pochodząca z żydowskiej rodziny, powiadamiała papieża o prześladowaniach Żydów i funkcjonujących już obozach koncentracyjnych.

Kiedy jednak w 1941 r. sekretarz biskupa Berlina zwrócił się do nuncjusza o interwencję w obronie księży-męczenników skazanych za udzielanie pomocy polskim robotnikom przymusowym w Niemczech, Cesare Orsenigo odpisał: 'Miłosierdzie jest dobrą i piękną rzeczą, ale jeszcze większym miłosierdziem jest niestwarzanie trudności Kościołowi'.

Raporty nuncjusza

Po wyborach z 5 marca 1933 r., w których zwolennicy Hitlera uzyskali łącznie 52% głosów, nuncjusz w depeszy do watykańskiego Sekretariatu Stanu sugerował – jak pisze o. Sale – że dla dobra Kościoła i dla uniknięcia niebezpieczeństwa schizmy byłoby konieczne, aby niemieccy biskupi doszli do jakiegoś porozumienia bądź kompromisu z narodowymi socjalistami. Zwłaszcza – dodaje nuncjusz – że nowe władze nie okazały wrogości wobec religii.

Dwa tygodnie później, w kolejnym raporcie, Orsenigo tak oceniał nastroje wśród niemieckich katolików: 'Nie da się niestety zaprzeczyć, że ludność katolicka odniosła się do nowej władzy z entuzjazmem, zapominając o normach dyscyplinarnych wydanych przez Episkopat w Fuldzie, które nie odnosiły się oczywiście do postawy politycznej ruchu narodowosocjalistycznego, lecz do jego tendencji ideologiczno-religijnych'.

Gdy watykański dyplomata wysyłał depeszę, która miała się znaleźć na biurku Piusa XI, kanclerz Hitler rozpoczął rozmowy z ks. Kaasem i innymi przywódcami katolickiej partii Centrum, która uzyskała w wyborach z 5 marca 11,2% głosów. (O 1,1% mniej niż zdobyli komuniści mimo pogromów ich lokali przez faszystowskie bojówki. Najsilniejsza partia pozostająca w opozycji do Hitlera – socjaldemokraci – miała 18,3%).

Dla uzyskania konstytucyjnych pełnomocnictw, dających pełnię władzy i możliwość rządzenia dekretemi, kanclerz potrzebował większości dwóch trzecich głosów. 23 marca Reichstag, który w dniu głosowania otoczyły bojówki SA, przegłosował z poparciem katolickiego Centrum przekazanie kanclerzowi niemal nieograniczonej władzy wykonawczej w państwie. Liderzy partii Centrum, która weszła do Reichstagu dzięki poparciu tej części katolików przeciwnych Hitlerowi, stanęli wobec dylematu: z jednej strony, Hitler obiecywał im w zamian za ich głosy ochronę interesów Kościoła, z drugiej, gdyby odmówili, znaleźliby się w jednym froncie z komunistami. Sześć dni po uzyskaniu przez Hitlera pełni władzy niemieccy biskupi – po burzliwej dyskusji – ogłosili wspólną deklarację, w której odwołali zakazy wstępowania do partii nazistowskiej zawarte listach pasterskich wielu z nich. Odwołanie wydanych przed wyborami zakazów nie było podyktowane głównie obawą przed represjami. Jednym z argumentów przeciwko otwartej konfrontacji z Hitlerem było niebezpieczeństwo rozłamu w Kościele niemieckim. Pojawiło się wobec faktu, że z 13 mln katolickich

wyborców 'od 6 do 7 mln – jak oceniał nuncjusz Orsenigo – głosowało na narodowy socjalizm, wbrew zakazom wydanym przez Episkopat'.

Obietnice kanclerza

Ważnym motywem zmiany stanowiska większości biskupów było uzyskanie przez partię Centrum, w zamian za jej głosy, gwarancji kanclerza dla Kościoła. Hitler potwierdził je, zresztą bardzo ogólnikowo, w przemówieniu wygłoszonym w dniu, w którym uzyskał upragnione pełnomocnictwa. Obiecując odrodzenie religijne Niemiec, deklarował: 'Rząd Rzeszy widzi w chrześcijaństwie niewzruszone fundamenty życia moralnego naszego narodu i przywiązuje największą wagę do utrzymywania i rozwijania przyjaznych stosunków ze Stolicą Apostolską [...]'. 'Rząd – zapewniał z emfazą Führer – widzi w obu wyznaniach chrześcijańskich czynniki niezwyklej wagi dla zachowania tradycji narodowych [...] i uszanuje zawarte układy [...]'. Chodziło m.in. o konkordaty z Bawarią, Prusami i Badenią oraz zachowanie szkół wyznaniowych. Nuncjusz entuzjastycznie ocenił mowę Hitlera jako potwierdzenie słuszności własnych ocen. Depeszował do sekretarza stanu, kard. Eugenia Pacellego: 'Te słowa (kanclerza) znalazły gorący oddźwięk w sercach katolików: oczekuję, że ta przychylna reakcja przyczyni się do tego, iż Rząd dotrzyma swoich uroczystych deklaracji. Uważam, że negocjacje, które prowadził w tych dniach ks. Kaas, aby zapewnić Rządowi głosy Centrum [...], wpłynęły na Rząd, zwłaszcza jeśli chodzi o konkordaty'.

Katolicy stanowili w Niemczech 30%. Hitlerowi zależało, zwłaszcza we wstępnej fazie umacniania władzy, na ich pozyskaniu. Jego mowa wywołała zadowolenie w Watykanie. Bardzo szybko Kościół miał się jednak przekonać, że Führerowi chodziło o propagandowy efekt, zwłaszcza międzynarodowy. Niewątpliwie go uzyskał. W wielkiej mierze dzięki temu, iż rządy objął legalnie i z poparciem katolików.

Jednak ani mu się śniło dotrzymać przyrzeczeń. W ciągu następnych pięciu lat nasilały się ataki na Kościół i w końcu nie było takiego

punktu konkordatu podpisanego przez Hitlera wkrótce po objęciu władzy, którego by jego rząd nie złamał. Wyjątek stanowił punkt dotyczący wypłacania pensji dla kleru z kasy państwowej. Trwały aresztowania i deportacje księży. Propaganda głosiła: 'nową narodowosocjalistyczną doktrynę religijną' dla Kościoła niemożliwą do zaakceptowania.

Opcja po stronie dyktatur

Złudzenia dyplomacji watykańskiej co do możliwości dogadania się z Hitlerem – zdaniem wielu badaczy dziejów najnowszych – wynikały nie tylko z konserwatyzmu i programowego 'anty bolszewizmu' jej przedstawicieli. 'To prawda, że katolicka partia Centrum miała skłonności do poszukiwania dialogu z nazistami', mówi włoski historyk Marcello Flores

[czyt.: marczello flores], autor niedawno wydanej *Historii XX wieku*. Ale wierzyli oni, że Hitler po objęciu władzy podporządkuje się pewnym koncepcjom autorytarno-konserwatywnym, da się oswoić i w układaniu stosunków z Kościołem pójdzie śladami Mussoliniego, który przestrzegał korzystnych dla Watykanu paktów laterańskich z 1929 r. Bądź co bądź zagwarantowały międzynarodowy status prawny Państwa Watykańskiego. Takie złudzenia mieli również protestanccy konserwatyści. W podobny sposób – twierdzi Flores – rozumowała część watykańskiej hierarchii. Nawiązując do tych złudzeń, znawca historii najnowszej Niemiec, polski historyk, prof. Jerzy Holzer dostrzega, iż z jednej strony, wiązano nadzieje, że Hitler zagrozi drogę czerwonym, a z drugiej, że znajdzie się w jakiejś konstelacji, w której będzie działał wraz z siłami konserwatywnymi, które reprezentowali Hindenburg, von Pappen, katoliccy konserwatyści. – Hitler jednak – mówi prof. Holzer – znacznie przelicytował takie wyobrażenia i oczekiwania, że wprawdzie jest politykiem brutalnym, ale będzie się liczył z Kościołem.

– Trzeba pamiętać – podkreśla Holzer – że nadzieje ówczesnych kręgów kościelnych i częściowo Stolicy Apostolskiej sprzyjały

rozwiązaniom autorytarnym w Europie. W Kościele nie dominowała sympatia dla demokracji parlamentarnej, którą symbolizowała Francja z wyraźną przewagą ugrupowań antyklerykalnych, a nawet tendencji antykościelnych. Większość pozostałych państw była autorytarna: Austria, Portugalia, Włochy. Także Polska. Podkreślały one swój katolicki charakter. Kościół od początku poparł wspieraną militarnie przez Hitlera i Mussoliniego rebelię gen. Franco przeciwko antykościelnie nastawionej republice i zawarł z nim po jego zwycięstwie konkordat. Papież czekał na Führera.

Niedoszła do skutku audyencja Hitlera u papieża podczas oficjalnej wizyty wodza Rzeszy w Rzymie w dniach 3–9 maja 1938 r. przekreśliła ostatnie resztki nadziei Piusa XI na jakieś ułożenie stosunków Kościoła z władzami III Rzeszy. Umocniła w nim ostatecznie przekonanie, iż Kościół zbyt długo łudził się, iż nazistów da się okiełznać i oswoić.

Papież zabiegał przez nuncjusza we Włoszech, abp. Francesca Borgonginiego, o spotkanie z Hitlerem. Nuncjusz zwrócił się do ministra spraw zagranicznych Mussoliniego, hrabiego Galeazza Ciana [czyt.: galea czianna], by duce [czyt.: ducze], 'wykorzystując swą przyjaźń z panem Hitlerem', skłonił go do wystąpienia z prośbą o audyencję w Watykanie. Bezskutecznie. Ten nieopisany dotąd przez historyków epizod, który świetnie charakteryzuje sytuację papieża i Watykanu w przededniu

II wojny światowej, mógłby stanowić temat sensacyjnego filmu historycznego. Pius XI na dwa dni przed przybyciem Hitlera do Rzymu, gdzie Mussolini przygotował mu powitanie z cyrkową niemal pompą, ostentacyjnie wyjechał do letniej rezydencji papieży w Castel Gandolfo [czyt.: kastel gandolfo]. Oficjalny dziennik Watykanu „L'Osservatore Romano” [czyt.: loserwatore Romano], napisał, że papieżowi 'nie służy w tych dniach rzymskie powietrze'.

Jednocześnie Pius XI poprzez nuncjusza zapewnił włoskie MSZ, że gotów jest niezwłocznie powrócić do Watykanu, 'gdyby pan kanclerz

postanowił w odpowiedni sposób zwrócić się o audiencję'. Nuncjusz Francesco Borgongini [czyt.: franczesko bordzondzini], zapytany przez zastępcę Ciana, co to znaczy 'w odpowiedni sposób', wyjaśnił, że zgodnie z przyjętą praktyką Hitler musiałby się zgodzić na temat rozmowy z papieżem, którym byłoby m.in. niedotrzymywanie konkordatu przez rząd, a komunikat po audiencji powinien zawierać zapowiedź poprawy stosunków państwo-Kościół w III Rzeszy. Wiceminister spraw zagranicznych, G. Buffarini, odpowiedział z wyraźną troską, którą okazał nuncjuszowi jako katolik: 'Niestety, wydaje mi się, że Hitler nie ma zamiaru odwiedzić papieża, co oczywiście wywoła złe wrażenie'.

W ten sposób Hitler złamał nienaruszalną zasadę, że każdy szef państwa przybywający z oficjalną wizytą do Rzymu, składa również wizytę papieżowi.

Następnym, który tego nie zrobił, był po wojnie Edward Ochab, ale zapewne o historycznym precedensie nikt mu nie powiedział.

Dyplomacja watykańska uzyskała w czasie wizyty Führera w Rzymie tylko jedno. Na prośbę Stolicy Apostolskiej zmieniono trasę przejazdu Hitlera przez Wieczne Miasto, wyłączając z niej aleję Concilliazione [czyt.: konciliacone] prowadzącą do placu św. Piotra, gdzie mieściły się liczne eksterytorialne urzędy watykańskie. W ten sposób uniknęły upokorzenia, jakim byłby obowiązek wywieszenia flag ze swastyką.

Utopiona encyklika

Hitler, upojony zwycięstwem, jakim było gładkie przyłączenie Austrii do Niemiec, okazał Watykanowi lekceważenie i pogardę z tym większą satysfakcją, że jako osobisty afront odczuł ogłoszoną przez Piusa XI encyklikę potępiającą idee nazistowskie jako antychrześcijańskie. 14 marca 1937 r. papież opublikował pierwszą wydaną w Watykanie encyklikę w języku niemieckim, którą zatytułował „Mit brennender Sorge” ('Z palącym niepokojem'). Wskazywała na wielokrotne pogwałcenia konkordatu i piętnowała hitleryzm. Jej tekst przemycyony

do Rzeszy odczytano w niedzielę w 11 500 kościołach. Hitler zareagował atakiem szału i polecił przyspieszyć prace nad wyeliminowaniem Kościoła z życia publicznego.

Jak wynika z odtajnionej korespondencji nuncjatury apostolskiej w Monachium z Watykanem, władze zapowiedziały usunięcie sióstr zakonnych ze szpitala miejskiego w stolicy katolickiej Bawarii, upowszechnienie obrządku germańskiego chrztu świeckiego przez dotknięcie szpadą noworodka (matka składała przy tym zobowiązanie do wychowania dziecka 'w duchu narodowego socjalizmu') i stopniową likwidację, poczynając od 1 kwietnia 1938 r., szkół wyznaniowych.

Wkrótce po ukazaniu się encykliki potępiającej nazizm Hitler oświadczył na spotkaniu z czołowymi działaczami NSDAP w Southofen [czyt.: sołthofen]: 'Za dziesięć lat chrześcijaństwo nie będzie odgrywało w Niemczech żadnej roli'.

Mimo ukończonych 81 lat i poważnej choroby serca papież przystąpił do przygotowywania nowej encykliki przeciwko hitleryzmowi, skierowanej zwłaszcza przeciwko rasizmowi, której nadał tytuł *Jedność rodzaju ludzkiego*. Tekst napisany według tez podyktowanych przez Piusa XI przez amerykańskiego jezuitę Johna La Farge'a [czyt.: dzona la fardża], któremu pomagali dwaj inni jezuici, nigdy nie ujrzał światła dziennego. Papież Ambrogio Damiano Achille Ratti [czyt.: ambrodzio damiano aczile ratti] zmarł 10 lutego 1939 r. i nie zdążył ogłosić encykliki zawierającej bezkompromisowe potępienie idei, które doprowadziły do Holokaustu. Na nowego papieża wybrano 2 marca watykańskiego sekretarza stanu, który kierował od początku lat 30. watykańską dyplomacją, kard. Eugenia Pacellego, byłego nuncjusza w Niemczech. Gotowej do publikacji antyhitlerowskiej encykliki swego poprzednika nie ogłosił. Jako Pius XII – pisze o nim autor *Encyklopedii papieży* J.N.D. Kelly – kierował się w czasie II wojny światowej zasadą całkowitej neutralności, którą wolał nazywać 'bezstronnością' wobec uczestników konfliktu. 'Chociaż był przekonany, że komunizm jest

jeszcze bardziej niebezpieczny niż hitleryzm – czytamy u Kelly’ego – nie poparł ataku Hitlera na Związek Radziecki. Wyraził ubolewanie z powodu wysuniętego przez aliantów w Casablance w styczniu 1943 r. żądania bezwarunkowego poddania się Niemców'. Wcześniej odmówił potępienia najazdu Hitlera na Polskę i nie zmienił postawy nawet po proteście rządu polskiego w Londynie.

Źródło: Mirosław Ikonowicz, *Między Watykanem i Hitlerem*, „Przegląd” 2004.

Zamiast podsumowania

Ćwiczenie 6

Przeczytaj uważnie poniższe stwierdzenia i wskaż zdania **fałszywe**:

☐

Kolejnym krokiem polityki zagranicznej Hitlera był Anschluss Austrii, dokonany w 1938 roku.

☐

W 1936 roku dokonał remilitaryzacji Nadrenii.

☐

Na polecenie Hitlera odłączono Sudety od Czechosłowacji i przyłączono je do Austrii.

☐

Hitler po objęciu urzędu kanclerza nawiązał stosunki dyplomatyczne z ZSRS.

☐

W 1935 roku Hitler zawarł traktat w Locarno potwierdzając nienaruszalność granicy z Francją i Belgią.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 7

Wskaż cechy wspólne nazizmu i faszystowskiego.

☐

zasada wódzostwa

☐

ateizacja społeczeństwa

☐

system monopartyjny

☐

negowanie demokracji i parlamentaryzmu

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 8

Wskaż przykłady antysemitckiego działania nazistów:

- ☐ ustawy norymberskie
- ☐ „Noc kryształowa”
- ☐ tolerowanie tylko Słowian i Niemców
- ☐ prześladowania ludności żydowskiej

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Benito Mussolini i Adolf Hitler

Źródło: a. nn., domena publiczna.

Faszyzm włoski był pierwszy. **Mussolini przejął władzę już w 1922 roku, Hitler zaś ponad 10 lat później.** W pewnym sensie faszyzm niemiecki wzorował się na włoskim. Wyjaśnij, czy można użyć stwierdzenia, że 'uczeń przerósł mistrza'.

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/b/PC2J3b8kt>

Fiodor Dostojewski, Wspomnienia z domu umarłych

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Nagranie Fiodora Dostojewskiego wspomnienia z domu umarłych. Zawiera informacje o skutkach tyranii.

Ćwiczenie 9

Napisz krótką wypowiedź na temat czynników, które umożliwiły Hitlerowi stworzenie totalitarnego państwa. Charakteryzując te przyczyny, odnieś się do fragmentu *Wspomnień z domu umarłych* Fiodora Dostojewskiego:

„Kto raz zakosztował tej władzy, tego bezgranicznego panowania nad ciałem, krwią i duchem takiego samego jak on człowieka [...], kto miał całkowitą możliwość poniżyć największym poniżeniem inną istotę [...], ten już jakoś nieuchronnie przestaje władać nad swymi doznaniem. Tyrania to nałóg, potrafi się rozwijać i wreszcie rozwija się w chorobę [...]. Człowiek i obywatel ginie w tyranii na zawsze, powrót zaś do godności ludzkiej do skrucy, do odrodzenia jest dla niego prawie niemożliwy.”

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Ćwiczenie 10

Odpowiedz na pytania: Czy Twoim zdaniem słowa Dostojewskiego można skonfrontować jedynie z osobą Hitlera, czy też zasadne będzie przywołanie ich w kontekście zachowań przejawianych przez obywateli III Rzeszy? Uzasadnij odpowiedź.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Co potrafię?

Potrafię wyjaśnić pojęcia: ustawy norymberskie, noc kryształowa.

Co wiem?

Wiem, co to jest narodowy socjalizm.

Co rozumiem?

Rozumiem, dlaczego nazizm był zbrodniczą ideologią.